

פרק ח'. התמודדות עם מודרניזם – גוף ונשמה

בעולם הישן והמסורתי כולם האמינו בקיום הנפש. אבל החשיבה המודרנית, שהטילה ספק בכל דבר וסרבה לקבל אמונה כלשהי, ללא הוכחה מוצקה, התקשתה מאד בהתמודדות עם מושג הנפש.

בציבור רווחה הרגשה, שהתקדמות המדע והנאורות חיסלו את האמונות התפילות בנפש, רוחות רפאים, דיבוקים, ושאר תופעות מסטיות. אמירות לא חכמות במיוחד של כמה מאנשי המדע תרמו להרגשה זו. הנה אחת מהן:

א'. החוקרים קבעו!

החוקרים קבעו עי הרכב של מוחות הנו חומרי ב-100% ולא נמצא בהם שום דבר "על-טבעי".
 רובינשטיין, "מדע ודת בהשקפת העולם חילונית"

מאד מענין: איך, לדעתו של המחבר, יכלו החוקרים לקבוע, שבמוח אין שום דבר "על-טבעי"? באיזה כלים מדעים, אפשר להשתמש כדי לבדוק, האם יש איזו ישות רוחנית, שקשורה למוח? הדבר מזכיר את האמירה האומללה של ביולוג גרמני ממאה 19, שטען שאין לבני אדם נפש, והראיה, שבקריירה המדעית הוא ניתח אלפי גופות ולא מצא בהם עקבות של נפש. מה שמצחיק באמירתו – זה לא שהוא חיפש נפש בגופות של מתים. המצחיק הוא, מה שענה לתלמידיו שהקשו עליו: "איך אדוני יודע שלא מצא את הנפש?". תשובתו היתה: "לא הצלחתי לא לאייד ולא לגבש אותה"... מובן, שאם אתה מחפש נפש, שהיא ישות רוחנית שאין בה קורטוב של חומר, אזי א"א לאייד אותה מתוך רקמות של הגוף ולא לגבש...

דומה הדבר לאדם שטען שיש לו ראייה שאין דגים בכנרת: הוא העביר רשת מקצה לקצה של כנרת ואף דג לא עלה ברשתו. כאשר שאלוהו, מה היה הגודל של "עיני הרשת" (חורים), הוא השיב: מטר על מטר...

הזכרנו כבר כמה פעמים שמדע אמיתי עוסק רק בדברים חומריים, שאפשר לכמת ולמדוד. מסיבה זו אין שום אפשרות לחוות דעה מדעית בנושא של קיום הנפש. זה נושא השקפתי, והדיונים בו מתנהלים בתחום השכל הבריא וההגיון, אבל לא בתחום של הוכחות מדעיות.

נגדיר את הנושא כך: כיצד אדם תופס את העובדה שהוא מבחין בקרבו בשני עולמות? מצד אחד, הוא מודע למציאות גופו ומכיר מקצת ממה שמתרחש בו (דרך רעב ושובע, עייפות וערנות, חולי ובריאות); מצד שני, הוא מודע לתודעתו ומכיר את מחשבותיו – פעם חשבוניות, ופעם מחשבות מופשטות על ענינים נשגבים. הוא מודע גם לרגשותיו, לזיכרונותיו ולרצונותיו (ומבחין בינם לדחפים של יצר) וכיוצא בהם. הוא מכיר היטב את התופעות של החיים הפנימיים, כמו רחמנות, אהבה ושנאה, התרגשות, והתרוממות הרוח.

כיצד הוא מתייחס לדבר הזה? לכאורה, אדם המעמיק לחשוב, יבחין בצורה ברורה שיש כאן שני דברים שונים, גופני ולא גופני, וא"כ על כרחינו לומר שמול הגוף עומדת ישות אחרת, שאיננה גוף; שיש "האני" שאינו מזדהה עם הגוף. אם נשתמש בניסוחים פילוסופיים, הרי שאדם המתבונן ומעיין מכיר בשניות של גוף ונפש.

וכך אומרת התורה (בראשית פ"ב, ז): "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה" – וכדי שלא נחשוב שנשמת חיים – היינו חיותו של הגוף שנופחה באדם, שעד עתה היה גולם, תרגם אונקלוס: "ונפח באפוהי נשמתא דחיי והות באדם לרוח ממללא". מה שבורא עולם נפח באדם, זו מציאות אחרת, שאינה גופנית כלל, וביטויה באדם – זה דבור, כלומר, תודעה ומחשבות שמתגשמות למילים ומשפטים בעזרת כלי הדבור של הגוף.

גם הפילוסופיה היוונית הקלאסית (סוקרטס, אפלטון ואריסטו) הכירה בשניות של גוף ונפש, ובכך שהנפש היא בת אלמוות. גם כל ההגות של ימי ביניים מעולם לא הטילה ספק בשניות זו. היו ויכוחים על טיבה של הנפש ועל תיפקודה, אבל לא על עצם מציאותה.

1. אסכולה אחת היא "מוניזם", היינו השקפה הטוענת שאין שניות של גוף ונפש, אלא מדובר בישות אחת בלבד. ההבחנה שלנו בין מה שמתרחש בגופנו ובין מה שמתרחש בנפשנו אינה אלא אשליה או אמונה תפלה. מאחורי האשליה הזו קיים דבר אחד בלבד – זהו **גוף החומרי**, והתהליכים הפיסיקליים, שמתרחשים בו נתפסים אצלנו כתודעה. הנציג המובהק של אסכולה זו, היה חוקר חשוב בשם פרופ' קרל פוגט. הוא כתב שהשכל וכל התכונות הנפשיות, שחונן בהם האדם – אלו "פונקציות של המוח, או כדי לבטא זאת בצורה פחות או יותר גסה, שהמחשבות נמצאות בקירוב באותו קשר למח, כמו המרה לכבד, או שתן לכליות" (נראה שהפרופסור הנכבד התכוון למחשבות שלו, הקשורות לכליות ולשלפוחית השתן באופן מובהק).
  2. מאידך, חוקרים אחרים, כמו פרופ' ג'ון אקלס, מחלוצי חקר המוח, מציגים השקפה אחרת לגמרי: "מאמין אני כי יש מסתורין מהותי בקיומי האישי, החורג מההסבר הביולוגי של התפתחויות גופי ומוחי. ודאי שאמונה זו תואמת את המושג הדתי "נשמה" ואת בריאתה בידי הא-לוהים". גם חוקר המוח הגדול בדור הקודם, ד-ר פנפילד, כתב: "אין הנפש והגוף נעשים אחד על ידי ההכרזה שהם אחד".
- שימו לב, מאחורי הויכוח הזה אין שום בסיס מדעי, מדובר רק על אמונות ודעות, כפי הטיב להגדיר זאת אחד הפילוסופים:

ב'. אינו מסוגל להאמין

כמידה שאנו מסתמכים על המדע, לא נמצא בעולם אלא מערכות שונות של מרכיבים פיסיקליים, בדרגות שונות של סיבוך והרכבה. כלל זה חל על הכל – פרט לדבר אחד: התודעה. זאת אומרת: לשם תיאור מלא של המתרחש באדם, לא נוכל להסתפק בהתייחסות לתהליכים הפיסיקליים ברקמות גופו, בבלוטותיו, במערכת-העצבים שלו וכו', אלא עלינו לעמוד גם על מצבי תודעתו, על תחושותיו, על מיוחשיו וכאביו...

לכאורה עלינו להודות שתחושות ומצבי התודעה, הם פרט אחד ומיוחד שנותר מחוץ לתחומי התיאור הפיסיקלי, אבל מטעמים שונים אין אני מסוגל להאמין שאמנם כן הוא הדבר. לא ייאמן שכל דבר בעולם נתון להסבר בקטגוריות של הפיסיקה... פרט לתודעה.

ג'ג.ס. סמארט

אחרי הצגת שתי ההשקפות, נפנה לסוגיא הענפה של גוף ונפש על פי מקורות היהדות.

בדברי רבותינו

ג'. שני חלקי הבריאה: גשמיים ורוחניים

א. חלקי כלל הבריאה שניים, גשמיים ורוחניים. הגשמיים, הם המורגשים מחושינו, ומתחלקים לעליונים ותחתונים. העליונים, הם כלל הגרמיים השמימיים, דהיינו הגלגלים וכוכביהם. התחתונים, הם כלל מה שבחלל הגלגל התחתון, דהיינו הארץ והמים והאוויר, וכל מה שבהם מן הגופים המורגשים. הרוחניים, הם נבראים משוללים מגשם, בלתי מורגשים מחושינו, ומתחלקים לשני מינים, האחד נשמות, והשני נבדלים. הנשמות, הם מין נבראים רוחניים, התעתדו לבא בתוך גוף, ליגבל בתוכו וליקשר בו בקשר אמיץ, ולפעול בו פעולות שונות בזמנים שונים. הנבדלים, הם מין נבראים רוחניים, בלתי מעותדים לגופות כלל, ונחלקים לשני חלקים, הא' נקרא כחות, והב' מלאכים. וגם הם ממעלות רבות ושונות, ולהם חוקים טבעיים במציאותם כפי מעלותיהם ומדריגותם, עד שבאמת נוכל לקרותם מינים רבים של א', שהוא הסוג המלאכיי וכו'.

והנה נבחן ונבדל מין האדם לבדו, להיות מורכב משני מיני בריאה נבדלים לגמרי, דהיינו הנשמה העליונה והגוף השפל, מה שלא נמצא בשום נברא אחר. וכאן צריך שתזהר שלא תטעה לחשוב שיהיה ענין שאר הבעלי חיים כענין האדם, כי אין נפש הבעלי חיים אלא דבר גשמי מן

הדקים שבגשמיות, ומענינו נמצא גם כן באדם, בבחינת היותו בעל חי, אמנם זולת כל זה יש באדם נשמה עליונה, שהוא מין בריאה בפני עצמו, נבדל מן הגוף לגמרי ורחוק ממנו עד מאד, שבאה ונקשרת בו בגזירתו ית', על הכונה שזכרנו בפרקים שקדמנו:

רמח"ל, דרך ה' – חלק א' פרק ה'

- הנבראים הרוחניים מתחלקים לנשמות, שאמורות להתקשר לגופות, ולנבדלים.
- האדם לבדו מורכב מחלק גשמי ומחלק רוחני.
- החלק הרוחני – זו נשמה עליונה, ואין לערבב בינה ובין הנפש הבהמית שמענינה נמצא גם באדם, בבחינת היותו בעל חיים.

ד'. נפש טבעית ונפש עליונה

א. הנה כבר נתבאר בחלק א' פרק ג', ענין האדם שנמצא בו מה שלא נמצא בשום נברא אחר, דהיינו ההרכבה, שנרכבו בו שני מציאות רחוקים ונבדלים זה מזה, הגוף והנשמה. וזה כי הנה יש באדם מציאות נפש כמו שיש לכל הבעלי חיים, משמשת להרגשה והשכלה החקוקה בטבעו. וענין הנפש הזאת בכל הבעלי חיים הוא מציאות אחד דק מאד, נמשך ובא בתוך הזרע אחרי הקלטו, והוא עצמו מתפשט והולך ובונה את הגוף כפי מה שראוי למין ההוא. וכן מתפשט עמו בהתגדלו, ובו תלוי ההרגש וכן ההשכלה הראויה למין ההוא. כי הנה בבעלי חיים עצמם יש הפרש גדול בהשכלתם, והשכלת בני האדם נבדלת מהשכלת כלם הבדל גדול. ואולם כל זה נעשה בנפש הזאת כפי חקה הטבעי, וכפי הכנת הכלים המשמשים לה, בכל מין ומין לפי מה שהוא. והנה בנפש האדם יבחנו בחינות וכחות, כגון, הדמיון, והזכרון, השכל, והרצון, כלם כחות בנפש, מוגבלים בגבולים ידועים ופועלים בדרכים מיוחדים:

ב. אמנם מלבד כל זה נמצא עוד באדם מציאות נפשי נבדל ועליון מאד, ואין התכלית בביאתו באדם אלא לקשרו בשרשים העליונים שיש לו ליקשר בהם, להיות מעשיו מולידים תולדתם בכחות העליונים בכח גדול. ובמציאות הנה נמשך השפע הנשפע אל האדם מן המקורות העליונים, וממנו בנפש שזכרנו, וממנה בגוף. והנפש העליונה מנהגת את התחתונה ופועלת בה הפעולות המצטרכות בכל זמן מזמני האדם, לפי היחס שהוא מתיחס והקשר שהוא מתקשר עם העליונים. והנה הנפש הזאת מתקשרת בתחתונה, והתחתונה בחלק היותר דק שבדם, ונמצאו הגוף ושתי הנשמות מתקשרים זה עם זה:

ג. והנה מפני הקשר הזה שנקשרת נפש זאת בגוף על ידי הנפש התחתונה, נמצאת מוגבלת בגבולות פרטיים, ונמנע ממנה ההשתתפות והעסק עם הנמצאים הרוחניים ונבדלים, כל זמן היותה מתקשרת עם הגוף, דהיינו כל ימי חי האדם. ומתפעלת ממעשי הגוף להתקשר על ידם באור הבורא ית', או לנטות ממנו ולידבק בכחות הטומאה, ובזה תלוי הכוונה לשלימות המעוּת או התרחקה ממנו. והיא פועלת באדם ומנהגת את הנפש התחתונה ומדריכתה וחוֹקֶת בה ציורי ההשכלה לפי הכנתה, ומולדת בה המחשבות והרצון כפי הצד אשר תטה לו:

ד. ואמנם אע"פ שקראנוה על דרך כלל נפש אחת, הנה באמת היא בעלת חלקים רבים ומדריגות שונות. וכבר נוכל לומר שנפשות רבות הם, שמתקשרות זו בזו כטבעות השלשלת, וכמו שמכלם נבנית השלשלת ההיא כמו שראוי לה, כן מכל אלה המדריגות הנפשיות נבנה כלל הנפש העליונה שזכרנו, וכלם קשורות זה בזה, והאחרונה בנפש התחתונה, והתחתונה בדם וכמ"ש. וכבר אפשר שיסתלקו קצת מן החלקים האלה בזמן מן הזמנים וישוּבו אחר כך, או יתוספו עליהם מדריגות וילכו להם אחר כך, ולא יראה רושם מכל זה בגוף כלל. כי כבר אין פעולת הנפשות האלה בגוף דבר מורגש, ואינם מוסיפים או גורעים לא בחיות ולא בהרגש, אלא פעולתם, במה שהוא ענינו של האדם באמתו ויחסו עם השרשים העליונים, כפי מה שהוא ראוי ליקשר בהם. והנה מכלל זה הוא ענין הנשמה יתירה שבאה בשבת קודש והולכת לה במוצאי שבת, ואין ביאתה ולא יציאתה נרגשים לגוף. והנה כלל חלקי הנשמה מתחלק לה, ונקראים, נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה:

ה. ואמנם יש לנשמה העליונה הזאת מקרים מיוחדים, ראויים לה כפי ענינה, ואע"פ שהיא נקשרת בקישוריה בגוף כמ"ש, נשאר לה קצת ענין עם הרוחנים, מה שאין קשרה בגוף מונע ממנה. אמנם אין נמשך ונולד מזה דבר מורגש וניכר בשכל האדם ומחשבתו, אלא לפעמים על צד המיעוט. והוא מה שאמרו ז"ל, אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי, שכבר הגיע הענין לנפש הזאת העליונה, ולא הגיע ממנה אל המחשבה והשכל ציור שלם, אלא קצת התעוררות ולא יותר:

רמח"ל, דרך ה' – חלק ג פרק א

- יש לאדם נפש כמו שיש לכל בעלי חיים, שבה נבדל החי מן המת.
- הנשמה העליונה באה לאדם כדי לקשור אותו בשרשיו העליונים, כדי שמעשיו ישפיעו על העולמות העליונים.
- מאז בואה אל הגוף הנשמה מאבדת קשר עם הנמצאים הרוחניים ועם הנבדלים.
- נשמה עליונה זו היא בעלת מדרגות שונות, כך שאפשר לומר שיש נפשות רבות, שמתקשרות זו בזו כטבעות השלשלת.
- חלקים מסוימים מנשמה עליונה, יכולים להסתלק מבן אדם או, להיפך, להתווסף אליו, ואין פעולתם מורגשת בגוף.

ה'. ההבדל בין אדם ובעלי חיים

ההבדל המיוחד אשר בין האדם ובין שאר בעלי חיים מה שהאדם יש לו נפש אלוקית והנה אותם אשר יש להם נפש אלוקית הם מוכנים לדברים אלוקיים כמו הנבואה ורוח הקדש ודבר זה לא תמצא רק בעם אשר בחר בו השם יתברך וגו'.

מהר"ל תפארת ישראל – פרק א

- לבע"ח יש רק נפש בהמית. לאדם יש נפש אלוקית שמכשירה את האדם לנבואה ורוח הקדש.
- נפש זו מצויה רק בישראל.

ו'. שלושה כוחות באדם

האדם יש בו ג' כחות; כח השכלי אשר הוא ידוע, כח נפשי הוא גם כן, ויש בו כח הגוף וכו'. הכח האחד הוא בכבוד, ונקרא כח טבעי, וממנו כחות ידועות, כח הזון והמגדל והמוליד, ודבר זה ידוע למי שעייין בדברים אלו. מחנה שניה הוא בלב, כח מיוחד, וממנו כמה דברים, דהיינו נקימה ונטירה ושנאה וכמה דברים. מחנה שלישית היא במוח, וממנה המחשבה והזכרון והדעת וכו'. אמנם אין הנפש מחולק, שיהיה ג' נפשות לאדם, כמו שהיו חושבים קצת בני אדם, כמו שסיפר עליהם הרמב"ם ז"ל בהקדמת הפרקים למסכת אבות. אבל הנפש אחת, רק שמתפרדים ממנה כוחות מחולקות, כל אחד ואחד במקומו הראוי לו. והנפש היא כח אחד, רק כי יש כאן ב' בחינות בנפש; הבחינה האחת מצד הכוחות של הנפש, שהם ג', והם מחולקים. הבחינה השנית מצד הנפש בעצמה, אשר ממנה כל אלו החלקים שהם ג'.

מהר"ל, נצח ישראל פרק ד

- שלוש כוחות בנפש האדם: שכלי, נפשי, גופני.
- הנפש – אחת, אלא שיש בה כוחות שונים.
- שתי בחינות בנפש: א. הנפש כשלעצמה; ב. הכוחות השונים הפועלים בה.

ז'. תכונות האדם

האדם יש לו תכונות מפני גופו ותכונות מפני נפשו, ותכונות מפני שכלו.

מהר"ל, גבורות ה', פרק מ'

לדברי המהר"ל, כל אחד משלוש כוחות הנפש יוצר תכונות בנפש האדם, וניתן להבין את התופעות הנפשיות של האדם על פי כל אחת מגי' כוחות אלה. בהתאם לכך, נוצרו אסכולות שונות בפסיכולוגיה הכללית, אשר כל אחת התבססה על אחד הכוחות הללו.

אסכולת פרויד: בסיסה הכח הגופני. אסכולת **אדלד**: בסיסה הכח הנפשי. ואסכולת **פרנקל**: בסיסה הכח השכלי.

פרויד ראה את חזות הכל **ביצרים הגופניים** הבהמיים, אולם מה שראה, הוא רק כח אחד שבאדם. **אדלר** (תלמידו) ראה את חזות הכל **במדות החברתיות**: קנאה תחרות וכדומה, אך גם הוא בנה את בנינו על כח אחד, מתוך מכלול הכוחות שבאדם.

ויקטור **פרנקל** ראה את חזות הכל במישור **השכלי**, של בקשת **משמעות לחיים**, אך גם כאן, אחד מכוחות האדם בלבד.⁹⁴

גי' כוחות אלה כשהם לעצמם, ללא גילוי של הכח הנשמתי, הינם גורמים העלולים להביא הרס וסתירה בחיי אדם. אפשר שלזה כוונו חז"ל באומרים: "הקנאה (כח נפשי), התאוה (כח גופני) והכבוד (כח השכל) מוציאים את האדם מן העולם" (אבות ד', כ"א).

שלושת השיטות המוזכרות כאן, מקבילות לגי' כוחות, שהוזכרו בדברי מהר"ל (קטע ו'). ואמנם, בכל אחת מהן יש נקודת אמת מסוימת, אשר ניתן על פיה להבין תופעות נפשיות, אך אין היא מהווה גורם בלעדי בנפש האדם. ואפילו כל השיטות הללו יחדיו, עדיין אינן ממצות את כל תופעות הנפש, באשר נעלם מהן הגורם הנשמתי רב העוצמה.

ח'. עיצומה של נפש

אף הפסיכולוגיה של אסכולות מסוימות הטילה מבוכה כביכול מצאו כי סוד הנפש אינו סוד. האחת מניחה כי האינסטינקטים הפרימיטיביים ובעיקר היצר שמשיעו רעב ומרעיבו שבע, הם יסוד היסודות בחיי הנפש. והשניה מניחה בתור יסוד את היצר החברתי, ושלישית איזה יסוד אחר. וכל כך למה? משום שמצאו מיסודות אלה בהרבה תופעות נפשיות, אם מעט ואם רב. אבל ברק החדוש וחריפות ההפתעה דהו במשך הזמן, והחלו בני אדם לשים אל לבם כי אם אמנם יש מן היסודות האלה בהרבה תופעות נפשיות, ברם לא רק הם ישנם. הם לא הכל, יש משהו מלבדם עמוק מהם וגדול מהם לאין שיעור, והוא עיצומה של נפש. הוא הנצוץ האלקי השוכן באדם. עליו נאמר: "ותחסרהו מעט מאלקים", וכל היסודות ההם אינם אלא כלים לעצומה של נפש. כלי מחשבה ורגש ומעשה. חוקרי האסכולות לא נגעו אלא בכלים בלבד, ולא בכולם. ואילו עיצומה של נפש נשאר חתום וסתום בפניהם. ומתוך שרצו לאחד את התופעות השונות הגדירו אחת מהן כמקור לכולן וכל אחד עשה לפי התרשמותו הוא. מתוך הקשבתו לסערותיו הנפשיות והד קולן. ואמנם האסכולות השונות מייצגות לא סתם שיטות, אלא מונוגרפיות של נפשות יוצריהן. פירושים והערכות של מחולליהן – של הרים ועמקים שבחיהם. ואם יש שוני רב בין השיטות אין הוא אלא ראוי לשוני שבבעלי השיטות עצמם.

רב אלימלך בר שאול, מערכי לב, פרק י"ג

- כל אחת מאסכולות הפסיכולוגיות סברה כי מצאה את הסוד של הנפש, ואת המניע של כל פעולותיה.
- כל אחת מהן, התיחסה לאחד מכוחות הנפש, וסברה כי הוא הכח העיקרי המהותי, כולל הכל.
- האמת היא שכל התופעות שגילו הפסיכולוגים, אינם אלא כלים לעצומה של נפש. הם לא נגעו אלא בכלים אלה, ואילו עיצומה של נפש הוא הניצוץ האלוקי שבאדם.

⁹⁴ דרך אגב, זו תופעה מאד אופיינית לחשיבה המודרנית: נסיון ליצור תיאוריות שתוכלנה להקיף את כל התופעות ולתת הסבר אחד לכולם – מה שכונה אחר כך בשם "סיפורי העל" (מטא-נרטיבים). רק בשלהי מאה העשרים, הגישה הפוסטמודרנית דחתה כל ניסיון כזה והביעה חוסר אמון בסיפורי העל של המודרניסטים.

ט'. **נפש, רוח, נשמה**

כי יפלא הלא נשמה פירושו הוא נשימה, והרי נראה לעין שנשימת האדם הוא ההבל העולה מהלב ממטה למעלה, וגם כי הרי הוא בחי' אור חוזר ואינו בחינה עליונה (היורד וכו'). אמנם הענין שנקראת בלשון נשימה אין הכוונה בחי' נשימת האדם, אלא כביכול נשימת פיו ית"ש, כמו שכתוב ויפח באפיו נשמת חיים. וכבר המשילו חז"ל בפ' חלק ענין השתלשלות הרוח חיים באדם לעשיית כלי זכוכית לענין תחיית המתים, ואמרו ק"ו מכלי זכוכית שעמלן ברוח בשר ודם וכו', שברוחו של הקב"ה על אחת כמה וכמה וכו'. כי הנדון דומה לראיה, שכשנבחינן בנשימת פיו האומן בכלי זכוכית בעת עשייתו נמצא בו ג' בחינות, בחי' הראשונה היא כשנשימת ההבל הוא עדיין תוך פיו קודם בואו לתוך חלל השפופרת החלולה, אין לקרותה אז אלא בשם נשימה, והבחינה השנית כשנכנס ההבל ובא לתוך השפופרת ונמשכת כמו קו, אז נקרא רוח, והבחינה השלישית התחתונה היא כשיוצא הרוח מהשפופרת לתוך הזכוכית ומתפשטת בתוכה עד שנעשית כלי כפי רצון המזגג, אז מכליא רוחו, ונקרא אז נפש לשון שביתה ומנוחה:

וכן בדמיון זה הוא ענין הג' בחינות נר"נ שמושפעין כביכול מנשמת פיו ית"ש. שבחינת הנפש היא הבחינה התחתונה, שהיא כולה בתוך גוף האדם. ובחינת הרוח הוא בא בדרך עירוני מלמעלה, שחלק וקצה העליון שלו קשור ונאחז למעלה בבחינה התחתונה של הנשמה, ומשתלשלת ונכנסת גם בתוך גוף האדם ומתקשרת שם בבחי' העליונה של הנפש, כמו שכתוב עד יערה עלינו רוח ממרום אשפוך את רוחי וכו', שהוא מושפע באדם דרך שפיכה ועירוני וכו'.

אמנם הנשמה היא הנשימה עצמה שפנימיות עצמותה מסתתרת בהעלם ומקורה ברוך כביכול בתוך נשימת פיו ית"ש, שאין עצמות מהותה נכנסת כלל בתוך גוף האדם, ואדם הראשון קודם החטא זכה לעצמותה ובסבת החטא נסתלקה מתוכו ונשארה רק חופפת עליו. לבד משה רבע"ה שזכה לעצמותה תוך גופו, ולכן נקרא איש האלקים. וזולתו לא זכה אליה שום אדם, רק בהירות נצוצי אור מתנוצצים ממנה על ראש האדם הזוכה אליה, כל אחד לפי מדרגתו ולפום שיעורא דיליה וכו'. והיא הנותנת להאדם בינה יתירה להשכיל השכליות הפנימיים הגנוזים בתורתנו הק' וכו'. וזה שאמר הכתוב אכן רוח היא באנוש ונשמת שד"י תבינם, ר"ל שבחינת הרוח הוא משתלשל ומושפע ונכנס בתוך האדם, אבל הנשמה שהיא נשמת שד"י ר"ל נשמת פיו ית"ש אין עצמותה מושפע ומתגלה בתוך האדם, כי היא מרומים תשכון בתוך פיו כביכול.

נפש החיים שער א' י"ג

- "נשמה" נקראת על שם נשימה, אך לא נשימת האדם, אלא כביכול נשימת פיו של הקב"ה, כמו שכתוב ויפח באפיו נשמת חיים.
- שלוש בחינות של נשמה: נפש, רוח, נשמה (נ-ר-ן) הן תואמות לשלושה שלבים של יצירת כלי זכוכית על ידי אומן. בשלב הראשון נשימתו עדיין תוך פיו לפני כניסתה לתוך חלל השפופרת – זה מקביל ל**נשמה**, בשלב השני הנשימה נכנסת לתוך השפופרת, – זה מקביל ל**רוח**, והשלב האחרון, כשהרוח יוצא מהשפופרת לתוך הזכוכית ונעשה כלי, מקביל ל**נפש** (לשון מנוחה).
- אדם הראשון זכה בעצמותה של נשמה עליונה זו, אך מחמת חטאו היא הסתלקה מתוכו ועכשיו היא רק חופפת עליו.

י'. לכל איש ישראל יש שתי נשמות

לכל איש ישראל יש שתי נשמות דכתיב ונשמות אני עשיתי שהן שתי נפשות נפש אחת מצד הקליפה וסטרא אחרא והיא המתלבשת בדם האדם להחיות הגוף וכדכתיב כי נפש הבשר בדם היא וממנה באות כל המדות רעות מארבע יסודות רעים שבה דהיינו כעס וגאווה מיסוד האש שנגבה למעלה. ותאות התענוגים מיסוד המים כי המים מצמיחים כל מיני תענוג. והוללות וליצנות והתפארות ודברים בטלים מיסוד הרוח. ועצלות ועצבות מיסוד העפר. וגם מדות טובות שבטבע כל ישראל בתולדותם כמו רחמנות וג"ח באות ממנה כי בישראל נפש זו דקליפה היא מקליפ' נוגה שיש בה ג"כ טוב והיא מסוד עץ הדעת טוב ורע.

רבי שניאור זלמן מלאדי. תניא, ח"א, פרק א

- לכל איש ישראל יש שתי נשמות: אחת מצד הקליפות, וממנה מדות רעות, וכן מידות טובות טבעיות. והשניה – חלק אלוך ממעל.

י"א. היש נפש לדומם?

וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים וממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. וצריך להבין וכי תעלה על דעתך שיש אלהים נשרה במים מתחת לארץ שצריך להזהיר כ"כ והשבות אל לבבך. הנה כתיב לעולם ה' דברך נצב בשמים ופי' הבעש"ט ז"ל כי דברך שאמרת יהי רקיע בתוך המים וגו' תיבות ואותיות אלו הן נצבות ועומדות לעולם בתוך רקיע השמים ומלובשות בתוך כל הרקיעים לעולם להחיותם כדכתיב ודבר אלהינו יקום לעולם ודבריו חיים וקיימים לעד כו' כי אילו היו האותיות מסתלקות כרגע ח"ו וחוזרות למקורן היו כל השמים אין ואפס ממש והיו כלא היו כלל וכמו קודם מאמר יהי רקיע כו' ממש וכן בכל הברואים שבכל העולמות עליונים ותחתונים ואפי' ארץ הלזו הגשמית ובחי' דומם ממש אילו היו מסתלקות ממנה כרגע ח"ו האותיות לפני ששת ימי בראשית ממש וז"ש האר"י ז"ל שגם בדומם ממש כמו אבנים ועפר ומים יש מעשרה מאמרות שבהן נבראת הארץ בששת ימי בראשית היתה חוזרת לאין ואפס ממש כמו בחי' נפש וחיות רוחנית דהיינו בחינת התלבשות אותיות הדבור מעשרה מאמרות המחיות ומהוות את הדומם להיות יש מאין ואפס שלפני ששת ימי בראשית, וגו'.

רבי שניאור זלמן מלאדי. תניא, שער היחוד והאמונה פ"א

- גם בדומם יש שורש רוחני, אלו מאמרות שבהן הם נבראו.
- אילו אותיות הדבור היו מסתלקים, היתה הבריאה חוזרת לאין ולאפס.

הומניזם - ההשקפה החברתית של מודרניות.

אחד המרכיבים החשובים של חשיבה מודרנית היא תפיסה הומנית (מלשון homo, היינו אדם, בשפה הלטינית). זו גישה כללית אשר התייחסה אל האדם כאל מטרה ומרכז העולם, הטיפה לאהבה ולכבוד לבני האדם ודאגה לזכויותיהם. הגישה התגבשה בעידן הנאורות ולכן התחברה עם הערכים המודרניים. והקשר ברור מאד: מאז שהוגי הדעות קבלו את הכלל של דקארט "אני חושב, משמע אני קיים", והעמידו את ההכרה האנושית בעמדת שופט יחיד לגבי כל מה שקיים או לא קיים במציאות, הרי ברור שאדם, בעל תבונה וכושר הביקורת, הפך לנקודה המרכזית של העולם – והנאורות הפכה ל"יב"ת זוגו של ההומניזם".

במבט ראשון, יש הרבה מן האמת בהשקפה זו. גם התורה רואה באדם את נזר הבריאה: "אתה הבדלת אנוש מראש ותכיריהו לעמוד לפניך". "ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו" (תהלים ח, ו), "חביב אדם שנברא בצלם" (אבות פ"ג) וכו', וכו'. זה נכון, אבל השכל האנושי ללא הדרכת התורה מן השמים – גם כאשר הוא מתחיל מנקודת האמת, עלול להגיע גם לדברים נוראים, ולפעמים להיפך הגמור מאותה נקודת התחלה. כך קרה גם להומניזם: במשך כל העידן המודרני הוא היה הכח המוביל לשינויים החברתיים שעברו על ארצות המערב והביאו לשיטת ממשל, הקשובה לצרכי האזרחים ולזכויות הפרט. אבל בסוף העידן המודרני, התחילו להיווצר באירופה משטרים טוטליטריים, אשר הכריזו על המדינה כערך עליון. משטרים אלו שעבדו את אזרחיהם, שללו מהם חריות וזכויות הפרט, ולבסוף הפכו אותם לבשר תותחים. הראשון מבין משטרים אלה, הוקם בברית המועצות (1917) על ידי המהפכנים חסידי קרל מרקס (והוא עצמו כתב בתחילת דרכו שערך העליון בשביל בני אדם זהו אדם עצמו, ולמענו יש לבנות עולם חדש, צודק ושוויוני). תלמידיו שרצו להגשים את חלומם ברוסיה, הגיעו למסקנה שלמען בניית חברה שוויונית ללא רכוש פרטי (שיוצר אי-שוויון) הכרחי הוא לשלול את כל זכויות הפרט מאנשים. על בסיס זה הם בנו את המשטר של ברית המועצות. אחריו קם משטר פאשיסטי באטליה, ארץ, שבה נולד ההומניזם עוד לפני העת החדשה.

ולבסוף (1933) עלה המשטר הנאצי בגרמניה, ארץ שבה פעלו גדולי ההומניסטים עוד במאה 16. המשטר הנאצי ראה את עצמו כממשיך דרכו של פרידריך ניטשה, הפילוסוף הגרמני שהתחיל את כתיבתו כהומניסט, אבל לבסוף אמר שהאדם, אשר איננו אלא "כלי מלא בושה", חייב לפנות את מקומו עבור אדם-על (סופרמן).

כיצד קורה דבר כזה? איך הכל התהפך? נעיין בתורה בפרשת דור הפלגה.

י"ב. שפה אחת ודברים אחדים

ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר:

בראשית פרק יא, א-ג

כל משבר מביא איתו אתגר והזדמנויות חדשות לצמיחה. האתגר של מקום חדש היה עצום: עד אז אנשים היו רגילים לבנות את בתיהם מאבנים שהיו מצויות לרוב בהרי אררט, שם ישבו אחרי המבול. אולם בבקעה הביצית של בבל לא היו אבנים. אך המאמץ המשותף להתגבר על המשבר הביא לפריצת דרך חשובה.

י"ג. ממשבר לצמיחה

ובכן, הם מצאו בקעה שלא היה בה כל חומר בנייה. שם רצו להישאר; "נראה, אם נוכל ליצור דבר מעצמנו, נעשה לנו אבנים מלאכותיות." וכשם שחסר כל חומר בנייה, כן חסר גם חומר שריפה למספר כה רב של לבנים; משום כך: "ונשרפה לשרפה": כל מה שנמצא יכשר לשרפה. וכך היתה להם הלבנה לאבן, ומה שהורגלו לדבק בו את אבני הבניין - היה להם לחומר בנייה. עד כה היו בונים באבנים ומדבקים אותן בטיט. האבן היתה ה"חומר" לבנייה, והטיט היה הדבק - ושניהם ניתנו להם מידי הטבע. אך עתה היה הכל מלאכותי מעשה ידי אדם; מה שהיה עד כה "חמר", היה להם ל"חומר".

רש"י הירש, בראשית פרק יא פסוק א

הבניה מלבנים היתה יותר קלה ומהירה מבניה מאבנים. האנושות המעודדת מהצלחתה, עושה צעד אחד קדימה:

י"ד. הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים

ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ: וירד יקוק לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם: ויאמר יקוק הן עם אחד ושפה אחת לכולם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות: הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו: ויפץ יקוק אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר:

בראשית פרק יא, ד-ח

פרשה מוכרת מאד, אבל הנסתר בה רב על הגלוי. מה הן "דברים אחדים" – וכי כולם דברו אותם הדברים? ומה היה חטאם של אנשי דור הפלגה, איזה פשע הם בצעו? וכבר העירו חז"ל: חטא דור המבול נתפרש בכתוב, ואילו בדור הפלגה סתם הכתוב ולא פירש את חטאם (בראשית רבה לח).

ט"ו. רש"י מבאר:

שפה אחת – לשון הקודש: ודברים אחדים – צאו צעקה אחת ואמרו לא כל הימנו שיצור לו את העליונים, נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר: ודברים אחדים, אמרו אחת לאלף ושך מאות חמישים ושך שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה צימי המבול, צאוו ונעשה לו סמוכות:

פירושו השני של רש"י לגבי סמוכות לרקיע לא מעורר קשיים, אבל הפירוש הראשון לא מובן כלל: מה פירוש לעשות מלחמה עם בורא עולם, וכי יש סיכוי למישהו במלחמה כזו? ולא נראה שהיו כופרים במציאות ה', שהרי כופר אינו נלחם, הוא פשוט מכחיש את מציאותו.

יש כאן עוד קושי: מה פירוש: "וירד ה' לראות"? וכי מדובר על מישהו שגר בקומה 86 של גורד שחקים וצריך לרדת למטה כדי לברר, מה קורה בלובי? אז איך להבין את הביטוי המוזר הזה?

ט"ז. וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל

"וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם". ה' ביקש "לראות", בטרם יפסוק את הדין. ומכאן, שעצם בניית העיר והמגדל לא היה בה משום חטא. אמור מעתה: הם חטאו בכוונה שפעלו בה, בתכלית שלשמה בנו. נראה בעליל שהכל תלוי במטרה המפורשת כאן: ונעשה לנו שם!

רש"י הירש, שם

י"ז. ביאור מעניין ביותר נמצא בדברי ספורנו

הנה לשון הירידה לראות יאמר על האל יתברך כשאין הענין אז ראוי לעונש אלא מפני הקלקול הנמשך אליו בסוף הענין, כבן סורר ומורה שאמרו "ירדה תורה לסוף דעתו".

לפי ספורנו, לא רק בניית העיר והמגדל כשלעצמם לא היה בהם שום פשע, אלא גם התכלית, שלשמה הן נבנו (נעשה לנו שם), לא נראית פסולה במבט הראשון. מה רע בכך, שאנשים שהרגישו שבכוחות משותפים אפשר להתגבר על כל משבר, רצו לפרסם את ההישגים הגדולים של כח האחדות? אולם, "ירדה תורה לסוף דעתם" – רק בורא עולם, היודע יצרים, ראה, לאן זה יוביל לבסוף.

י"ח. היחיד והחברה

אם נתבונן במשמעותו של מאמר זה, נראה: הנה אנחנו עומדים על סף ההיסטוריה העולמית. מי האומר "נעשה לנו"? - כלל האנושות של אז! אולם, אם הכלל אומר "נעשה לנו שם", הוא יכול לומר זאת כלפי שני גורמים בלבד: כלפי האל שעל גביו וכלפי היחיד הכפוף לו; שהרי מדובר בכלל כולו - ובצדו אין גורם שווה לו וכו'.

ובכן, הציבור התאסף בבקעה; שם ביקשו ליצור יש מאין - בכח אדם ובעוצם ידו; שם ראו מה רב כוחו של ציבור: יש לאל ידו להשתלט על הטבע, אם יפעיל את כל הכוחות הגנוזים בו. ושם החליטו ליצור יצירה לדורות; תהיה זו מזכרת עולם לכוחו של ציבור וחשיבותו על פני היחיד, וכו'. אולם, כאן טמונה הסכנה. בסופו של דבר - היחיד יזכור בעצמו את מגבלותיו. לא כן הציבור. הן הציבור הוא חזק באמת. בנקל יציג את עצמו כמטרה עליונה, - כאילו אין ערך ליחיד אלא בציבור, כאילו תפקיד הציבור איננו להשלים את היחיד, אלא היחיד בטל בציבור.

אם ציבור אומר: "נעשה לנו שם"; אם היחיד נדרש להיות עבד לציבור, ולא לעבוד את ה'; אם הציבור מציג את עצמו כמטרה, ולא כאמצעי בלבד, - כי אז יאבד כל עתידה המוסרי של האנושות; אז יתקיימו הדברים, שנאמרו כאן כמעט בנבואה: האדם מגלה את כוחו, והוא גאה באמצעים המלאכותיים שברשותו. כסבור הוא, שהציבור פטור מעבודת ה' ומשמירת חוקי המוסר. "הקדמונים היו זקוקים לאבנים; אנו נבנה גם באין אבנים". אז נוצר האליל של מטרות נבובות, שאינן מביאות ברכה; היחיד חייב למסור להן את נפשו, והציבור - את שמירת המוסר. היחיד יבכה, שעה שמתו מוטל לפניו; אך אין מספר לקרבנות האדם, הנופלים על מזבח הציבור. הציבור אומר: "ונשרפה לשרפה": הכל יכשר לשרפה, הכל יאבד וילך לטמיון, - ובלבד שנקים בניין לציבור לתהילה, לשם ולתפארת. היחיד יאמין, שלא חי לשוא, אם מסר את נפשו לטובת הציבור, - אפילו המטרה היא בטלה, - ובלבד שיש בה תפארת לציבור. יפלו אלפים ורבבות, - הציבור מתנחם על נקלה ומוסיף נדבכים על בניין התפארת. וכך ייאמר גם מבחינה רוחנית ומוסרית: "והחמר היה להם לחומר" - האמצעי היה להם למטרה וכו'.

שאיפת אומה "לעשות לה שם" ולהרבות את כבודה הלאומי - היא קץ לכל ייעוד מוסרי; מידת רדיפת הכבוד נחשבת חסרון ליחיד - ומעלה לציבור; והיא החותרת תחת אשיות כל מוסר - של הפרט ושל הכלל. כל תאוה תגיע לידי רויה - פרט לרדיפת הכבוד. ולא כאן בלבד היו הדברים. רדיפת הכבוד בנתה כאן מגדל ושרפה באדישות את הכל - כדי לזכות באבנים לבניין נצחונותיה. והדברים חוזרים ונשנים כל ימי עולם. ההיסטוריה יודעת לספר בדרך כלל רק על בניית מגדלים של כבוד מדומה; נמרוד ויורשיו רכשו לה את לב האומות - בדרכי פיתוי וכפייה, וכו'.

חטא זה הוגדר יפה בפרקי דר' אליעזר פרק כד: "אם נפל אדם ומת לא היו שמים את לבם עליו, ואם נפלה לבינה היו יושבים ובוכים: אוי לנו, אימתי תעלה אחרת תחתיה".

רש"ר הירש בראשית פרק יא, פסוק ד'

אם ניקח את הגרעין של פירושי רש"י, ספורנו ורש"ר הירש ונשווה אותם עם עובדות היסטוריות, נבין מה קרה אז, ואיך אותה שיטה תפעל בעתיד, פעם אחר פעם, במשך שנות ההיסטוריה.

אנשי דור הפלגה שקלטו את כח היצירה האדיר שיש לאחדות האנושית, חלמו על עולם חדש, אותו יבנו על הריסות העולם הישן שנעלם במימי המבול. והסיסמה של עולם חדש זה תהיה **גדלות האדם**: "נעשה לנו שם"! בעצם, זו סיסמה הומניסטית למהדרין, וא"כ ההומניזם לא נולד באיטליה במאה 14, כפי שכתוב בכל האנציקלופדיות, אלא הרבה יותר מוקדם, בדור הפלגה, רק שנשכח אח"כ: "שכחום וחזרו ויסדום".

מענין שגם ההומניסטים הראשונים בגרמניה הרבו לדבר על גדלות האדם שאדם שהוא נזר הבריאה – ומשום כך יש לו זכותו להתחבר לבורא עולם ישירות, ללא תיווך של הכנסיה הקתולית. אולם נסיון למזג הומניזם עם קשר לבורא עולם לא נמשך זמן רב: כעבור כמה דורות, הומניסטים נקטו בעמדות אנטי-דתיות מובהקות. למעשה, היתה זו מהדורה שניה של מה שקרה בדור הפלגה.

אז מה בדיוק קרה אז? האנושות, המסוחררת מגאווה (זוכרים דברי רב הירש: גאווה לאדם פרטי – זה פגם, אבל גאווה לאומית נתפסת כדבר נעלה), כבר לא הסתפקה במעמד הרם של: "אתה הבדלת אנוש מראש ותכיריהו לעמוד לפניך". לעמוד לפני ה' – זה יפה, אבל פירושו להיות מספר 2 בבריאה, כל מי שמונע מגאווה – שואף להיות מספר אחד. הדבר טבעי לגמרי, כמו שאמרו חז"ל (סוטה ה' ע"א): "כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקדוש ברוך הוא אין אני והוא יכולין לדור בעולם" – וכיון שא"א לחיות יחד, התחילו בעלי הגאווה לדחוק את בורא עולם "לרקיע השביעי". אין להם יותר צורך בבורא עולם ובעזרתו, הם הוכיחו שיכולים לקחת את גורלם בידיהם ובכוחות משותפים להתגבר על כל מכשול. זוהי מלחמה, עליה מדבר רש"י: "נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה".

עכשיו נבין יותר טוב גם את פירושו השני של רש"י (קטע י"ד): "אחת לאלף ושש מאות חמישים ושש שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול, בואו ונעשה לו סמוכות". לפני שאידיאולוגיה החדשה חדרה למוחות של בני האדם, לא היה ספק לאף אחד, למה בא המבול לעולם: "ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס. וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ". אבל ההשקפה החדשה בקשה לבנות עולם ללא אלוקים וללא התערבותו במהלך החיים, לכן היא חתרה למצוא לטרגדיה האיומה של המבול הסברים חדשים, ברוח הזמן. ההסבר שנמצא: וועדת המומחים בעלי שם, באותה תקופה, קבעה בדו"ח חקירת האסון, שמדובר על אירוע מחזורי. זאת לא היתה פעולה של השגחה עליונה שבאה בגלל ש"השחית כל בשר את דרכו על הארץ". לא! אלו כוחות הטבע העיוורים, שאינם מבחינים בין צדיק לרשע. הם גורמים ל"יעייפות החומר" או להתחממות גלובלית, שכתוצאתה "אחת לאלף ושש מאות חמישים ושש שנים הרקיע מתמוטט". מה שהכי חשוב עכשיו – זה למנוע את האסון הבא בעוד 1500 שנים: "בואו ונעשה לו סמוכות", כמו שעושים למבנים שאינם בטיחותיים מספיק.

זו היתה רק התחלה, והנה ההמשך: לפני דור הפלגה, גדולתו של אדם נבעה מכך שהוא יציר כפיו של הקב"ה, אשר נפח באפיו נשמת חיים, ו"מאן דנפח מדיליה נפך". אבל עכשיו, שבורא עולם נדחק לרקיע השביעי, ממילא נשאר האדם ללא נשמה. ומעשי אבות – סימן לבנים: בעידן המודרני, הוגי

הדעות ההומניסטיות התכחשו לעצם מציאותו של בורא עולם, כל שכן למציאות הנשמה, שהיא חלק אלוהי ממעל. הם התחילו לתאר את האדם כמכונה פיזיולוגית, כבעל חיים שיש לו שכל, ותו לא. כל היתר – פשוט המצאה של אנשים שפחדו מברקים ורעמים, ע"כ המציאו רוחות, נשמות ושדים. אבל עכשיו, אדם התבגר והוא כבר לא מפחד מרעמים, ולכן יכול להתפטר מכל האמונות התפילות שלו.

כך הפך האדם, מיציר כפיו של הקב"ה לבעל חיים, ובמקום לגדלו ולרוממו, ההומניזם השפיל את האדם עד העפר.

י"ט. כך כותב פילוסוף-הומניסט לשעבר

למדנו הכל מחדש, והיום אנחנו הרבה יותר צנועים. איננו רואים את מקורו של אדם ברוח או בא-לוהות, אנחנו ממוקמים אותו בין בעלי חיים... אנחנו מתנגדים בתוקף ליוהרא האנושית שמכריזה כאילו אדם הוא תכלית ומטרה של תהליך ההתפתחות בעולם החי. איננו נזר הבריאה – כל בעלי חיים עומדים באותה דרגה של שלימות. אדרבא, בהשוואה לשאר בעלי חיים, הוא לא כ"כ מוצלח: מכוּעַר וגם חולני, הוא סטה בתורה מסוכנת מן האינסטינקטים הבריאים שלו...

פרידריך ניטשה, "נגד נצרות"

מעכשיו אדם הוא פשוט אוסף מולקולות, ומה שמפריד בין ערמת חצץ לפרופסור לפילוסופיה – זה רק 100 מליון שנות אבולוציה. וזה קשור גם לנושא הקודם, גוף ונשמה: כל התופעות של חיים הפנימיים של אדם: אהבה, התרוממות הרוח, יראת שמים וחדוות היצירה – כל אלו הן תוצאות של תהליכים כימיים בתוך המח, שהרכבו הוא מים, עקבות חלבון, מעט סוכר ענבים ומעט מלחים. כאשר רמת סוכר ענבים עולה, הוא מרגיש כעין התרגשות, וחושב שזו אהבה, ואם רמת סוכר ענבים תרד, הוא יתכווץ בתוך עצמו ויחשוב שזו יראת הרוממות...

לשיא הציניות הגיעו כמה כימאים אמריקאים בשנות השבעים של המאה שעברה, שחישבו ומצאו, מה ערכו האמיתי של אדם – \$10.5! למה כ"כ זול? מכיון שרוב גופו – זה מים (80%), וכל היתר (פחמן, ברזל, אשלגן, קצת קלציום וברום) עולה בס"ה \$10.5, ומה יש לאדם, חוץ מגופו? כל זה כמוּבן במחירים של אז, והיום, בגלל האינפלציה, נראה שערכו של אדם הוא לא פחות מחמישים דולר!

הרב הירש כתב שאם הציבור אומר "נעשה לנו שם", הוא יכול לומר זאת כלפי שני גורמים בלבד: כלפי האלקים, "שמעליו" וכלפי היחיד הכפוף לו. ולפי פירושו השני של רש"י, היתה כאן אמירה ברורה של חברה האנושית כלפי הקב"ה: "נעשה לנו שם" – לנו ולא לו – וראינו איך הנסיון "לעשות לנו שם" הביא בסופו של דבר להשפלה של האדם. עכשיו נראה את המסלול השני: אמירה של הכלל כלפי היחיד.

נחזור לדור הפלגה: הציבור התאסף בבקעה שבין שני נהרות, פרת וחידקל. "שם ביקשו ליצור יש מאין - בכח אדם ובעוצם ידו; שם ראו מה רב כוחו של ציבור: יש לאל ידו להשתלט על הטבע, אם יפעיל את כל הכוחות הגנוזים בו". ושם החליטו ליצור יצירה לדורות – מגדל וראשו בשמים - תהיה זו מזכרת עולם לגדלות האדם. אמנם אדם הוא בר חלוף, כציץ נובל, וכאבק פורח, וכחלום יעוף, אבל הציבור לעולם אינו מת, לכן גדלותו האמיתית של אדם בא לידי ביטוי רק בציבור, בכלל – ולא בפרט. לכן המגדל שבא לפאר ולרומם את גדולתו של אדם, צריך להיות ראשו בשמים. למה? מסביר הרב הירש: "בניית מגדל שראשו בשמים היא מלאכה שאין לה סוף, ודור אחר דור יוסיף נדבך לבניין". כדי לבנות בנין כזה היה צריך לגייס את כל כח העבודה שאפשר, לחלק את העובדים למשמרות, לדאוג להבאת חומרי בנין ללא הפסקה, ולפיקוח על הבניה. במלים אחרות, היה צריך לבנות מכונת בניה ענקית ומשומנת, שכל בורג שלה יהיה במקום הנכון ויסתובב בקצב אחיד עם שאר הברגים. "אם נפל אדם ומת לא היו שמים את לבם עליו, ואם נפלה לבינה היו יושבים ובוכים: אוי לנו, אימתי תעלה אחרת תחתיה" (פרקי דר' אליעזר פרק כ"ד). כך הסיסמה "נעשה לנו שם" הפכה את האדם היחיד ממטרה לאמצעי בידי החברה שמבצעת פרויקט שאפתני.

"מגדלי בבל" חזרו בתחילת המאה ה-20 – ובגדול, כאשר באירופה התפתחו תורות חברתיות החדשות שראו את האדם כבורג בתוך מכונה, גוף ענק שהוא החברה, הלאום או הגזע. הגוף הענק הזה הוא התכלית, ואילו האדם, הבורג הקטן, הוא רק אמצעי לפעולת המכונה הענקית. כאשר אותן התורות באו לידי מימוש, קמו להם משטרים טוטליטריים בברית המועצות, באיטליה ובגרמניה הנאצית. שלושתם הכריזו שהמדינה והעם – הם המטרה, ואילו אדם הפרטי הוא אמצעי, שמשמעות החיים שלו נמדדת אך ורק בתרומתו לשגשוג המדינה ולנצחונותיה הכבירים. זהו היפך הגמור של תפיסה ההומניסטית. ומענין שמנהיגי שלושת המשטרים היו להוטים אחר פרויקטים שאפתנים של בנינים הכי גדולים והכי גבוהים בעולם (בסופו של דבר הפרויקטים הראוותניים ביותר לא יצאו אל הפועל, בדומה למגדל בבל).

כ'. איך הסתיים הפרויקט של מגדל בבל?

הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו:

רש"י: נבלה – ונכלכל. לא ישמעו – זה קואל לכנה זה מביא טיט, וזה עומד עליו ופולע את מוחו:

בראשית פרק יא פסוק ז

כ"א. חוסר יכולת להבין איש את רעהו באה בעקבות המרד של יחיד נגד ציבור

בסוף הפרשה נאמר: "כי שם בבל ה' וגו', והמאורע נקרא אפוא בשם "בלילה"; על יסוד הכתוב הזה קראו למאורע זה: אנדרלמוסיה בין השפות. והנה, מושג זה כבר חורג מן התיאור המקובל של המאורע. מקובל לראות בו את פילוג השפות, ולא אנדרלמוסיה ביניהן. המדבר על אנדרלמוסיה, הרי הוא מניח, שכבר היו השפות מפולגות, ועתה נתבלבלו, והיתה ביניהן ערבוביה. זאת ועוד: משמעות "בלל" איננה: להביא אנדרלמוסיה, אלא: לערב, וביתר דיוק: להביא יסוד זר לחומר, לערב את שניהם, עד שיהיו לאחד; מעתה, כל חלקיק של החומר הישן יש בו מן היסוד החדש.

אם זו משמעות "בלל", נמצינו למדים: יסוד חדש ישפיע מעתה על יצירת השפה; הרי זה יסוד זר, שער כה לא השפיע עליה, - והוא שהביא לידי כך, שהאנשים חדלו להבין איש את רעהו וכו'. מה הם היסודות ליצירת שפה? הרי הם שנים; יש, או תיתכן, יצירה אובייקטיבית ויצירה סובייקטיבית. השפה מביעה את מהות הדברים ומציינת את טיב יחסיהם; והנה, ייתכן ששפה נוצרת באופן אובייקטיבי, הוה אומר: היא מביעה את מהותם האובייקטיבית של הדברים ואת טיב יחסיהם לעולם; או היא נוצרת באופן סובייקטיבי - על פי ההשקפות המיוחדות הרווחות באומה על הדברים ועל יחסיהם. כל עוד היתה רק שפה אחת, היתה השפה אובייקטיבית: היא ביטאה את מהות הדברים וייעודם וכו'.

עד כה היתה הארץ "שפה אחת" ו"דברים אחדים": השויון הפיסי והאקלימי הביא לידי התאמה אורגנית של השפה; ואחדות הדעות וההשקפות שמרה על "דברים אחדים": על מטבע אחידה להבעת המחשבות. אחדות הדעות יכלה להשתמר, אם המלה המדוברת לא נוצרה על ידי הפרט, אלא נמסרה לו במסורת. כללו של דבר: אם השפה היא אובייקטיבית, ולא סובייקטיבית, הרי אין היא משקפת את דעתו של הפרט, אלא את תכונת הדברים שלא תשתנה לעולם. שפה אובייקטיבית מעיין זו תשמור על אחדות הדעות, וכל חכמת החיים תשתקף בה.

נמצאת אומר: הקדוש ברוך הוא לימד את האדם לדבר ב"שפה אחת". בשפה זו הוא הורה לאדם, מה טיב הדברים ומה ייעודם; היתה זו אפוא השפה, שהקב"ה כינה בה את הדברים לאדם. שפה זו ביטאה השקפה על הדברים; ולא על פי השקפה סובייקטיבית ושרירות לב האדם, - אלא על פי השקפת ה' וכו'. והנה עתה, יסוד זר חדר אל השפה... איזהו היסוד הזה? הוה אומר: תודעתו העצמית של הפרט. תודעת הפרט התעוררה והחלה להביע התנגדות;

והיא העמידה את השרירות הסובייקטיבית - מול ההשקפה האובייקטיבית הגלומה בשפה. הציבור ביקש לעשות לו שם וניסה לבטל את ערכו של הפרט: היחיד דומה לאפס; ורק אם הציבור יקדים לו את ספרתו, יזכה גם הוא משולחן הציבור. נסיון זה הושם לאל, משהתעוררה התודעה על ערכו של הפרט. ההכרה העצמית של האדם. התקוממה; ההרגשה נצנצה בלב, שכל אדם זכה בחירות הרצון - כעבד כאדוניו. התעוררה העקשנות, הסובייקטיביות, האנוכיות, שאינן מקבלות השקפה זרה, - אפילו תהא זו מסורת אלהית. והרי זו דרך של השחתה וכו'. הנה, הציבור המאורגן ניצל את כוחו לרעה וכו' וביקש לשעבד את היחיד לשלטונו. אז קם היחיד ואמר: אינני מכיר בציבור, אני מכיר רק את עצמי.

רש"ר הירש בראשית פרק יא

ובכן, המצב בו כל הזמן מדברים על גדלות האדם ובפועל הוא נהפך לבורג, אינו יכול להמשך לנצח. באותה מידה שהחברה הדורסנית רומסת ומשעבדת את הפרט למטרות כלליות, הולכת וגדלה ההתנגדות של יחידים ללחץ שמפעילה החברה. לא, הם לא מורדים ולא עולים לבריקדות, הם פשוט הופכים לאינדיבידואליסטים אגוצנטריים. הם ממשיכים לשרת את החברה, וכל בוקר הולכים לעבודה כדי להעלות אבנים על פגומי המגדל, אבל בתוך תוכם כבר מזמן לא מזדהים עם מטרות הכלל ולא איכפת להם מהחברה – הם דואגים רק לעצמם.

במצב כזה שאין יותר אחדות אמיתית, הולכים לאיבוד "שפה אחת ודברי אחדים". השקפות סובייקטיביות שאנשים פיתחו, משפיעות על אוצר המילים של שפה. אנשים אגואיסטים אינם מסוגלים עוד להבין אחד את השני: "זה שואל לבנה וזה מביא טיט, וזה עומד עליו ופוצע את מוחו" – כך מתחילה התפוררות של חברה, שהפגינה עד לא מזמן אחדות מרשימה. כאשר הצטברה המסה הקריטית של אינדיבידואליסטים המצפצפים על הכלל, החברה התפרקה סופית: "ויפץ ידוד אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר".

כך קרה גם בסוף העידן המודרני. התורות החברתיות של המאה ה-19, שבקשו להפוך את האדם לבורג בתוך המכונה של חברה או הלאום, השיגו את ההיפך. אחרי מלחמת עולם השניה, החל תהליך שבו יותר ויותר אנשים לא הזדהו עם החברה בה הם חיו וראו את עצמם כאינדיבידואלים העומדים בזכות עצמם שאינם חייבים שום דבר לחברה. תהליך זה סימן כבר את סוף העידן המודרני ותחילתו של העידן הפוסטמודרני – בו נעסוק בפרקים הבאים.